עין משפט נר מצוה

סא א מיי' פ"ג מהל' נחלות הל' ו סמג עשין נו טוש"ע ח"מ סי' רעח סעיף ח:
סב ב מיי' שם הלכה ג סמג שם טוש"ע ח"מ סי' רפא סעיף א:
סג ג ד מיי' שם הלכה ה ו ועיין במגיד משנה טוש"ע שם ס"ו:
סד ה מיי' פ"ב מהל' אישות הלכה ו ועיין במ"מ סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' לח סעי' ה וסי' סט סעיף ו:
סה ו ז ח מיי' פ"ב מהל' נחלות הל' טו יז סמג עשין נו טוש"ע ח"מ סי' רעז סעיף יג:
סו ט מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ד:
סז י מיי' פ"ז מהל' ממרים הלכה יב סמג לאוין רכ:

◆

רבינו גרשום

מר סבר. רב פפי דאמר יש לבכור קודם חלוקה לא עשה ולא כלום בפלגא בחלק פשוט ומכל שכן חלקו של אחיו שלא מכר משום דבג' חלקים צריך למיפלג ותרי חלקים [הוין] דידיה ורב פפי אמר שלא עשה ולא כלום בההיא פלגא שלו דמגיע בפשוט משום דאכתי לא פליג אבל חלק בכורה דזכי ליה רחמנא מצי למיזבן: ומר סבר. רב פפא דאמר אין לבכורה קודם חלוקה סבירא ליה לא עשה ולא כלום בכולהו נכסים ומשום הכי לא מזבן אפי' חלק בכורה: מדרישבא. מקום: בצנא דפלפל. סל מלא פלפלין וחלק עמו בשוה והיה בכור: מתני' האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר ולא כלום. מפני שעוקר נחלה מן התורה מכל וכל ומתנה על מה שכתוב בתורה לתת לו פי שנים: המחלק נכסיו על פיו. שכיב מרע שאינו צריך קנין ולא כתיבה ולא משיכה אלא מה שאמר בפיו זה ינתן לפלוני וזה ינתן לפלוני קיים: ריבה לבן אחד מנכסיו ומיעט לאחר והשוה להן את הבכור. שלא נתן לו כי אם כאחד מבניו דבריו קיימין משום דבלשון מתנה הוא נותן ומתנה יכול ליתן לכל מי שירצה. אבל אמר משום ירושה. פלוני יירש שדה פלוני וריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן את הבכור לא אמר ולא כלום משום דהשתא עוקר ירושה דאורייתא. ואם אמר משום מתנה דבריו קיימין דמתנה מצי למיהב לכל מאן דבעי: כתב מתנה בין בתחלה בין בסוף וכו' כדפירש' לה בגמ': לימא מתני' דקתני דהרי מתנה על מה שכתוב בתורה לא אמר כלום ר' מאיר היא דאי ר' יהודה הא היינו דמתנה על מה שכתוב בתורה: ר' יהודה אומר בדבר של ממון תנאו קיים אבל עונה לא הואיל דלאו ממון הוא. עד כאן לא אמר ר' יהודה גבי אשה דבדבר של ממון תנאו קיים משום דידעה היא איתתא דלא בעי למיתן לה מזון וכסות אפי' הכא מקדשה ליה ומחלה ליה בההיא הנאה דמקדש לה ואית לה עונה ומחלה בממון וניחא לה בהנהו קדושין אבל הכא גבי מתנה מי ידע האי יורש דהוה בעי ממעט ליה חלקו דלימחול ליה משום הכי אפי' ר' יהודה מודה דתנאו בטל: בכורי הוא נוטל פי שנים. דכיון דאמר בכורי משמע בכור של ראשית אונו. אבל אמר פלוני בכור לא יטול דדלמא בוכרא דאמו קאמר: בוכרא סכלא. כלומר בכור שוטה שאינו כל כך עיקר בכור כי הוא מן האם: בוכרא סכלא קראו ליה. דלא בכור ממש הוא ואינו נוטל: דכי הוו אתו אינשי דהוי להו שחין או מכה אתא לקמיה להתרפאות ומסי רוקו. כלומר שרוקו יפה לרפואה

תוספות

לא עשה כלום בפלגא. פירש הקונטרס בחלק פשיטותו וכל שכן בחלק פשיטות אחין ואין נראה דחלק פשיטותו פשיטא דמכר כדקאמר לעיל מה חלק פשוט אע"ג דלא אתי לידיה אלא נראה דלא עשה ולא כלום בפלגא היינו בחלק פשיטות אחין אבל חלק בכורה מכר וכל שכן חלק פשיטותו ומר סבר לא עשה ולא כלום בכולהו לא חלק בכורה ולא חלק פשיטות אחין אך תימה דלמאן דאמר לא עשה ולא כלום בפלגא היינו בחלק פשיטות אחין מאי קא משמע לן רבא וכי על חלק אחין הוצרכו לישאל:

והלכתא יש לבכור קודם חלוקה. אע"ג דקיימא לן כרבנן כדפסק רב פפא[ב] דאין בכור נוטל פי שנים במלוה כרבנן דאמרי חלק בכורה עד דאתי לידיה מודו רבנן דיש לו לבכור קודם חלוקה כפ"ה דהוי שפיר ראוי לתת לו שמשעה שמת האב היה ראוי לתת לו ומיהו מכל מקום אין נוטל פי שנים בשבח דלא מלתת לו ממעטינן לה אלא מימצא לו ממעטינן דבעי מצוי ומוחזק למעוטי ראוי מלוה ושבח ומלתת לו גלי לן מדקרייה מתנה דרשינן מימצא לו מצוי ומוחזק ואי לא ימצא לו לא הוה דרשינן מלתת לו פרט לראוי וכן משמע ההיא דספרי דבי רב[ה] דמימצא לו ממעטינן שבח ולעולם אית להו לרבנן דיש לו לבכור קודם חלוקה והא דאמרינן ואם אמר איני נוטל ואיני נותן רשאי לא הוי טעמא משום דיש לו (ב) קודם חלוקה דאפי' אין לו לבכור יכול לומר איני נוטל ואיני נותן דלא משום שרוצה להסתלק מן הבכורה לגמרי שלא יוכל לחזור ולתבעה קאמר אלא הכי קאמר להו איני נוטל וכל זמן שלא נטלתי לא תוכלו לתבעני כלום:

הרי זו מקודשת ותנאו בטל. מפורש בריש אע"פ (כתובות דף נו. ד"ה הרי):

מדרש

גמרא

מר סבר לא עשה כלום בפלגא ומר סבר בכולהו שלחו מתם בכור שמכר קודם חלוקה לא עשה כלום אלמא אין לו לבכור קודם חלוקה [א]והלכתא יש לבכור קודם חלוקה מר זוטרא מדרישבא פלג בצנא דפלפלי בהדי אחין בשוה אתא לקמיה דרב אשי אמר ליה הואיל ויתרתה במקצת ויתרתה בכל הנכסים כולן: **מתני'** [ב]האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה [א][ג]המחלק נכסיו (א) על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום [ד]כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה דבריו קיימין: **גמ'** לימא מתניתין דלא כר' יהודה דאי ר' יהודה האמר בדבר של ממון תנאו קיים דתניא [ג]האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין ליך עלי שאר כסות ועונה הרי זו מקודשת ותנאו בטל דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר [ה]בדבר של ממון תנאו קיים אפי' תימא ר' יהודה התם ידעה וקא מחלה הכא לא קא מחיל אמר רב יוסף [ו]אמר איש פלוני בני בכורי הוא נוטל פי שנים איש פלוני בכור הוא אינו נוטל פי שנים דלמא בוכרא דאמא קאמר ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר חנה א"ל מוחזקני בזה שהוא בכור א"ל מנא ידעת דהוה קרי ליה אבוה בוכרא סכלא דלמא בוכרא דאמא הוא דכל בוכרא דאמא נמי בוכרא סכלא קארו ליה [ז]ההוא דאתא לקמיה דרבי חנינא אמר ליה מוחזקני בזה שהוא בכור אמר ליה מנא ידעת אמר ליה דכי הוו אתו לגבי אבוה אמר להו זילו לגבי שכחת ברי דבוכרא הוא ומסי רוקיה ודלמא בוכרא דאמא הוא [ח]גמירי בוכרא דאבא מסי רוקיה בוכרא דאמא לא מסי רוקיה אמר ר' אמי [ט]טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים דאמר קרא [1]והיה הבן הבכור לשניאה עד שיהא בן משעת הויה רב נחמן בר יצחק אמר [י]אף אינו נידון כבן סורר ומורה דאמר קרא [2]כי יהיה לאיש בן סורר ומורה עד שיהא בן משעת הויה

אמימר

רשב"ם

מר סבר. רב פפי: **לא עשה כלום בפלגא.** בחלק פשיטותו וכל שכן בחלק פשוט אחיו אבל בחלק בכורה יפה מכר דיש לו לבכור קודם חלוקה: **בכולהו.** אפי' בחלק בכורה: **והלכתא יש לו לבכור קודם חלוקה.** ואם מכר או מחל או נטל חלק אחד כפשוט ויתר בכל הנכסים כולן משום דמתנה קרייה רחמנא[ד] ומשמת אב נתונה לבכור: **צנא.** סל מלא פלפלין: **מתני' האומר איש פלוני בני.** שהוא בכור לא יטול פי שנים. אי נמי איש [פלוני] בני פשוט לא יירש עם אחיו: **לא אמר כלום.** שהרי מתנה לעקור דבר מן התורה ובעל כרחו של זה יירש עם האחין ואינו יכול לסלקו מירושה זו אלא על ידי שיתן בלשון מתנה כל נכסיו לשאר בניו או שיאמר שאר בניי יירשו כל נכסי ואליבא דרבי יוחנן בן ברוקא[ה]: **המחלק נכסיו על פיו.** דצוואת שכיב מרע אינה צריכה קנין ולא שטר ולא משיכה אלא בדבור פיו בעלמא וכגון שמצוה מחמת מיתה כדאמר לקמן בפרק מי שמת (קנא.): **וריבה לאחד.** נתן לו במתנה כפליים או שהשוה להן הבכור בלשון מתנה: **דבריו קיימין.** שיש כח באדם ליתן ממונו במתנה לכל מי שירצה ואין כאן מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי לא נשאר לו אחר מיתתו כלום להוריש לבניו בתורת ירושה שיטלו הפשוטים בשוה והבכור פי שנים: **ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום.** אם ריבה לאחד ומיעט לאחד בלשון ירושה שאמר פלוני בני יירש אותו שדה בית כור ופלוני בני יירש שדה לתך ועל בנו בכורו אמר פלוני בני יירש שדה פלוני ופלוני בני יירש שדה פלוני הגדול כשל חבירו לא אמר כלום דמתנה על מה שכתוב בתורה שאינו יכול לעשותו יורש אלא כמשפט הכתוב ולא כר' יוחנן בן ברוקא דאמר לקמן במתניתין (דף קל.) אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין והך משנה דרבנן היא ורבותא הוא דנקט ריבה לאחד ומיעט לאחד משום ירושה לא אמר כלום וכל שכן היכא דעקר כל הנחלות מן האחין והוריש לאחד מהן לא עשה ולא כלום: **כתב בין בתחלה כו' דבריו קיימין.** דכיון דאיכא לשון מתנה בהדה מהני ליה דאף לשון ירושה קונה: **גמ' לימא מתני'.** דקתני אין אדם מתנה דלא כרבי יהודה ואנן קיימא לן [עירובין מו:] רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כר' יהודה: **שאר.** מזון: **עונה.** תשמיש: **ותנאו בטל.** דאין אדם מתנה על מה שכתוב בתורה והוי קידושי המעשה מעשה והתנאי כמאן דליתיה דכמעשה בלא תנאי דמי: **בדבר של ממון.** שאר וכסות אבל עונת תשמיש מצוה היא וצערא דגופא הוא: **תנאו קיים.** הקדושין קדושין ויש לה עליו עונה אבל לא שאר וכסות ומתני' נמי של דבר ממון הוא: **הכא קא מחלה.** שעל מנת כן קבלה קדושין וההיא הנאה דמקדש לה מחלה ליה וכיון דקבלה לקדושין מיניה נתרצית למחול אבל הכא מי מחיל מה הנאה יש לו לבן שימחול ואע"פ ששתק הבן אין זו מחילה דאינו רוצה להכעיס את אביו. ולא גרסינן מי ידע דמחיל: **האומר איש פלוני הנה הוא בני בכורי.** מהימנינן ליה לאב ליטול פי שנים דאפי' רבנן דפליגי אדר' יהודה לקמן בשמעתין [קכז:] ואמרי אינו נאמן הני מילי בדמוחזק לן דלאו בכור הוא אבל בדלא מוחזק לן הי מינייהו בכור מודו דנאמן כדאמרינן לקמן [שם] אלא לרבנן יכיר [דברים כא] למה לי בצריך היכרא: **אבל אמר יירש** ו) **פלוני בני הנה הוא בכור.** ולא אמר בכורי או לא יטול פי שנים דלמא בוכרא דאמא קאמר והוי בכור לכהן אבל לא לנחלה דלא הוי ראשית אונו דידיה ומספיקא לא יהבינן ליה פי שנים ואפילו אם תפס מפקינן מיניה דלא קרינא ביה יכיר לאחרים דהכתי מספקא לן: **מוחזק אני בו.** ועד אחר עמו (כו'): **בוכרא סוכלא.** בכור שוטה: **דכל בוכרא דאמא בוכרא סוכלא קרי ליה.** ולא משום שטותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה שאינו כשר: **מוחזק אני בזה שהוא בכור.** והיה עד אחד עמו. והאי בכור היה שמו שכחת כדלקמיה: **דכי הוו אתו.** החושבין בעיניהן: **שכחת ברי.** שם הבכור ולאו היינו בריה דר"ח דאמרי' בלא יחפור (לעיל דף כו.) אמר ר"ח לא שכיב שכחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה: **מסי רוקיה.** לעין: **אמר ר' אמי.** בכור הנולד טומטום שאין ניכר בו לא זכרות ולא נקבות ולאחר זמן נקרע ונמצא זכר שהיה גיד שלו וביציו טמונין בגוף. ורבותא נקט דאף על גב שנמצא זכר גמור וכל שכן אנדרוגינוס שאין ספיקו עתיד להודע: **והיה.** קרא יתירא הוא: **הויה.** לידה:

אמימר

מסורת הש"ס

א) יבמות לו., ב) [עי' פירשב"ם ע"ו דף קכט.], ג) קדושין יט: כ"מ נא. לד. כתובות נו., ד) [דברים כא], ה) [לקמן קל.], ו) [רש"ש מח"ו], ז) [לעיל קכה:], ח) [לעיל קכו:].

◆

תורה אור השלם

1 כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הבכור לשניאה: דברים כא טו

2 כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם: דברים כא יח

◆

הגהות הב"ח

(א) במשנה המחלק נכסיו לבניו על פיו: (ב) תוס' ד"ה והלכתא וכו' משום דיש לו לבכור קודם חלוקה דאפי' אין לו לבכור קודם חלוקה יכול לומר איני נוטל:

◆

מוסף רש"י

המחלק נכסיו על פיו. אמרי דברי פיו ולא בכתב ירושה בשתיקה (יבמות לו:). ריבה לאחד כו' דבריו קיימין. דלשון נתן בחייו ואין כאן ירושה ליטול בכורה ולא הפשוטים ליטול בשוה. אלא מה שריבה ריבה ומה שמיעט מיעט (שם). ואם אמר משום ירושה. פלוני יירש שדה פלונית ופלוני שדה פלונית, לא אמר כלום. שהתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל, הואיל ולא חילק לפשוטים בשוה ולבכור פי שנים (שם). כתב בין בתחלה. תנתן שדה פלונית לפלוני ויירשנה, בין באמצע. ירשה ותנתן לו ויירשה, בין בסוף. ירשה ותנתן לו (שם). בדבר של ממון. כגון שאר וכסות (כתובות נו. קדושין יט: ב"מ צד.): תנאו קיים. ניתן למחילה והרי מחלה, אבל עונה שהיא צער הגוף לא ניתן למחילה (קדושין וב"מ שם).

א) נ"ל גלי' ר' יהודה האמר בדבר של ממון תנאי קיים: ר"י אומר וכו'.